

Diaspora i 'hjem-landet'

Marokko som imaginært hjem for marokkanske jøder i Israel

Sabih, Joshua

Published in:
Hjem

Publication date:
2018

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):

Sabih, J. (2018). Diaspora i 'hjem-landet': Marokko som imaginært hjem for marokkanske jøder i Israel. I E. Galal, & B. Schepelehn Johansen (red.), *Hjem: Årbog for ToRS 2017* (s. 27-35). Københavns Universitet.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

JOSHUA SABIH (dr.theol.) er lektor i Mellemøstlige Studier med særligt fokus på Israel/Palæstina og Maghreb-landene. Ud over sprog, litteratur, kultur, religion og filosofi forsker Joshua i arabisk-israelske forhold og dets historiske, kulturelle, religiøse og politiske aspekter. På nuværende tidspunkt arbejder Joshua på to monografier: *De-Theologising Historiography: Palestine from the Middle Ages to Post-Oslo Agreement* og *Islamic Bible Criticism: Polemics, Theology and Philosophy*.

Privat foto.

Diaspora i 'hjem-landet': Marokko som imaginært hjem for marokkanske jøder i Israel

Af Joshua Sabih

De jøder, som kommer fra den arabiske verden, og som bor i Israel i dag – er de jøder, arabere eller noget tredje? Hvad med dette: arabisk-jøder? Føler de sig hjemme i Israel, eller længes de efter det hjem, de har forladt? Denne artikel prøver på at vise, at der ikke findes et simpelt svar. Med udgangspunkt i Sami Shalom Chetrits dokumentarfilm om marokkanske jøder i Israel, og med afsæt i begreberne hjem-land og diasporisk-hed, udfordrer forfatteren zionismens master-narrativ om Israel som jødernes hjem-land og det klassiske paradigme: hjemland vs diaspora.

Diaspora, hjem-land og zionismen

Ingen blandt staten Israels grundlæggere eller jødiske immigranter fra den arabiske verden kunne have forudsagt, at arabiske jøder, der valgte Israel som deres "bibelske" hjem, ville føle sig fremmedgjorte i Israel, hjem-landet (heb. *moledet, maqom*), som deres forfædre havde sunget og bedt om at vende tilbage til i flere generationer. Både følelsen og oplevelsen af, at man ikke er bosat i sit hjem-land, betegnes sædvanligvis som en diaspora (heb. *pzura/gola*) – eller som et

eksil (heb. *galut*). Den kendsgerning, at en pæn andel af Israels arabiske jøder føler og oplever, at de stadig er fremmede – dvs. i diaspora – til trods for deres tilbagekomst til den jødiske stat – her forstået som *hjem-landet* – udfordrer både diaspora-forskningen og Zionismens master-narrativ om det jødiske hjem-land og diasporaen. Zionismen, som er betegnelsen for den jødiske nationalisme, bygger på den grundmyte, at hjemkomsten ikke blot er en historisk nødvendighed

DIASPORA OG DIASPORISK-HED

I forbindelse med jøder og jødedommen i dag bruger jeg *diaspora* og *diasporisk-hed* i stedet for eksil, da jeg mener, at diasporisk-hed både begrebsmæssigt og procesmæssigt af-teologiserer eksil. Jeg mener, at begrebet eksil i modsætning til diasporisk-hed ofte bliver anset for at have en teologisk betydning. Ud fra dette teologiske perspektiv bliver Zionismen sidestillet med jødedommen. I kapitlet "Exile Within Sovereignty: Critique of "The Negation of Exile" in Israeli Culture mener Raz-Krakotzkin, at eksil-begrebet betyder, at "der ikke findes nogen steder, herunder Israel, hvor jøderne kan opretholde Guds lov."

for alle jøder, men også en begivenhed, der indvarsler den endegyldige afslutning på det jødiske diaspora/eksil (heb. *shlelat ha-galut*).

Brugen af begrebet hjem-landet med en bindestreg tager udgangspunkt i Raz-Krakotzkins kritik af Zionismens ligestilling af Israel med hjem-landet, og forvandling af jøderne til en territorial nation. Dette indebærer slettelsen af Palæstinas historie. Han konkluderer, at det ikke kun var jøderne, som var i eksil, men også landet Israel. Det land, jøderne vender tilbage til, er i virkeligheden et mytisk land. Palæstina har i forvejen sit eget folk, sin egen kultur og sin egen

historie (betegnesen *Palæstina*, i Nur Massalhas artikel "The concept of Palestine: The Conception of Palestine from the Bronze Age to Modern Period" står for det kollektive hjemland (ar. *watan*) for palæstinenserne, dvs. de indfødte, som har en multireligiøs og multikulturel arv, herunder de palæstinensiske jøder). Termen hjem-land med en bindestreg er et kritisk begreb, hvis anvendelse her tager sigte på at gøre to ting: af-teologisering af zionismens narrativ om det bibelske hjem (*eretz yisrael*), og af-zionisering af hjem-land ved at privilegere arabisk-jødernes kollektive og individuelle erindring om arabiskhed og jødiskhed.

Zionismen opfatter både sig selv og jødernes frelse (heb. *Ge'ula*) – dvs. den reelle og plausible afslutning på jødernes diaspora/eksil – som menneskers værktøj – men ifølge den religiøse zionisme er zionismen Guds værktøj, som Gud bruger til at gennemføre sit løfte til jøderne om, at de skal tage Palæstina i besiddelse og gøre det til deres hjem-land for tredje og sidste gang. Samtidig er det værd at nævne, at Palæstina for de palæstinensiske araberes vedkommende også er et hjem-land i ordets rette betydning. Palæstinensere, især de der blev i deres hjem efter oprettelsen af Israel, repræsenterer også det fænomen, jeg kalder diasporisk-hed: at man er fremmede i hjem-landet. Den palæstinensisk-israelske poet Marwan Makhoul beskriver diasporisk-hed med dette vers: "Hjemland

er en ung kvinde, som har været voldtaget/ Jeg vil gifte mig med hende." Med andre ord, palæstinensisk-israelere oplever, at "de er hverken her eller der," siger Makhoul, og tilføjer: "Vi har ikke fundet en passende definition af, hvem vi er endnu."

I modsætning til jødedommen er diaspora som begreb i zionismens optik ikke bare en form for passivitet, der sætter diaspora-jøderne ud af drift, men også en historisk abnormitet, der ustandseligt

genererer antisemitisme. Jøder i verden uden for Israel – *hjem-landet* – er hjemløse i zionismens logik. Dette betyder, at så længe jøderne nægter at vende hjem til Israel – deres eneste rigtige hjem-land – vil antisemitismen aldrig ophøre. Sagen er, at flertallet af Israels jøder anser diaspora-jøderne og deres jødiskhed som en uægte udgave af den autentiske jødiskhed, som definerer israelske jøder og deres identitet. Som illustration heraf kan man pege på den israelske for-

FILMINSTRUKTØR OG AKTIVIST SAMI SHALOM CHETRIT

Israelsk-marokkansk og stolt Mizrahi-aktivist født i Marokko i 1960. Sammen med sin familie immigrerede han til Israel i 1963. Chetrit er nu lektor i hebraisk på Queens College i New York. Udover udgivelsen af videnskabelige værker har Chetrit været en af de Mizrahi-forfattere, hvis digte har ændret det israelske litterære landskab fra at være eksklusivt jødisk og europæisk til et være mangfoldigt og polyfonisk. Sammen med den algerisk-fødte marokkansk-israelske digter, Erez Biton, har han været forløber for bevægelsen *ars poetica*, som består af unge Mizrahi-forfattere, kunstnere, intellektuelle og sociale og politiske aktivister, såsom Adi Keissar (Yemen), Shimon Adaf (Marokko), Toy Hasan (Irak). Han har også instrueret tre dokumentarfilm: *De sorte pantere taler ud* (2002), *Kom mor og lad mig vise dig din fars hus* (2009), og *Knuste rim: Erez' livs beretning og poesi* (2014).

Sami Shalom Chetrit.
Foto: Wikimedia Commons.

[Billede 1: film poster]

fatter A. B. Yehoshua, der betragter amerikanske jøder som ”halvt autentiske jøder”, i modsætning til ham selv som ”hel jøde”, fordi han netop er jøde og bosat i Israel.

I denne artikel vil jeg se nærmere på, hvordan marokkanske jøder oplever deres marokkanskhed i Israel som en form for diasporisk-hed. Dette underbygges og kommer til udtryk i bestemte processer og praksisser, der binder marokkanske jøder i Israel til deres ”gamle hjemland”, et imaginært Marokko. Som empiri har jeg valgt en dokumentarfilm af den marokkansk-israelske akademiker, forfatter, poet, filmin-

struktør og aktivist Sami Shalom Chetrit, som er født i 1960 i Rachidiyya i Marokko. Chetrit emigrerede til Israel sammen med sine forældre i 1963. Han voksede op i periferi-byen Ashdod (i israelsk politisk geografi bruger man periferi-byer eller periferi om de byer, som har et højt antal af mizrahi jøder, og som ligger i Israels udkant).

Marokko som imaginært hjem

Sami Shalom Chetrits dokumentarfilm fra 2009, *Azi ayimma n-werrek dar buk* («Kom med mig, mor, og lad mig vise dig din fars hjem»), er en sammenfletning af forskellige kvinders fortællinger om tiden i Marokko, inden de flyttede til Israel. Disse fortællinger afdækker tre tidsperioder og forløber tre steder: deres liv i Marokko, deres traumatiske rejse fra Marokko og til Israel, og deres ankomst til og liv i Israel. Kvinderne husker Marokko som et mindeværdigt sted fyldt med gode oplevelser. En tabt tid, hvor jøden var en rigtig jøde. Forholdet til araberne, berberne og muslimen eller israelitten var ikke præget af fjendskab, som tilfældet er med palæstinensiske arabere. Man hører og ser den smerte og de traumer, som har efterladt umiskendelige spor i kvindernes ansigtsudtryk. Kvinderne giver stort set samme svar, når de stilles spørgsmålet om, hvorfor de har forladt Marokko. ”Det ved jeg ikke,” er det typiske svar. Havde de vidst,

hvor smertefuldt det hele ville være – for slet ikke at tale om den diskrimination, de har været udsat for siden dag ét i Israel, var de ikke udrejst fra Marokko. Kvinderne, hvis fortællinger man præsenteres for i filmen, hører til den første generation af marokkanske jødiske immigranter til Israel i 1950’erne og 1960’erne. Og i deres nye omgivelser husker disse kvinder ikke bare det tabte hjemland, Marokko, men de genskaber dets farver, mad, sprog, musik, og i særdeleshed deres religiøse ritualer primært i form af helgendyrkelse. For disse kvinder er Marokko deres Jerusalem.

Sammen med sin mor besøger Chetrit en ad gangen sin mors kvindelige kammerater fra skoletiden i Marokko. Kvinderne, som er nu bedstemødre og oldemødre, bor spredt over hele Israel. Udgangspunktet for samtalen mellem instruktøren, hans mor og kvinderne, er én af de mange skoler etableret af den fransk-jødiske organisation *alliance israélite universelle*, der blev stiftet i Marokko tilbage i 1862. Under hvert besøg viser instruktøren eller hans mor et klassebillede i sort og hvidt. Hver gang klassebilledet bliver vist frem, bliver minderne levende. Samtalen tager en ny drejning, der vækker minder om den religiøse, kulturelle og sproglige arv, som er fælles for både muslimer og jøder. Fortid og nutid smelter sammen flere gange undervejs i samtalen. Arabisk, fransk og hebraisk flyder sammen med vidnesbyrd om en tid i Marokko,

MIZRAHI-JØDER

Mizrahi er betegnelsen for jøder af arabisk/orientalsk herkomst og deres efterkommere i Israel. Begrebet er oprindeligt blevet brugt af jøder af europæisk herkomst (heb. ashkanazim). Ordret betyder betegnelsen 'orientaler'. I kølvandet på Israels dannelse i 1948 brugte man betegnelsen mizrahi på nedsættende vis om orientalske jøder. I dag bruges betegnelsen om identitetspolitiske strategier, som de underprivilegerede mizrahi-jøder tager i brug med henblik på at opstille og styrke alternativer til staten Israels identitetspolitik. Én af disse strategier er brugen af betegnelsen 'arabisk jøde', som en lang række Mizrahi-jødiske intellektuelle tager i brug i forsøget på at af-zionisere og afkolonisere arabisk jødedom, herunder den marokkanske variant af jødedommen.

hvor *jødiskhed* og *arabiskhed* var blandet så meget sammen, at man ikke længere kunne skelne dem fra hinanden. Kvindernes narrativer og kulturelle ritualer giver ikke blot et sjældent indblik i hovedtrækkene i den marokkanske kulturs efterliv på israelsk territorium, men afslører samtidigt også, at zionismens forsøg på de-arabisering og zionisering af marokkanernes jødiskhed har slået fejl. I dette perspektiv, der gennemsyrrer hele filmen, fremstår marokkansk-jødiskhed både som diasporisk-hed og som en modfortælling til

zionismen. Filmen viser, at marokkansk jødiskhed er blevet mere synlig i det offentlige rum end før. Den dynamiske genoplivning af jødisk-marokkansk religiøs tradition såsom helgendyrkelse i Israel og Marokko er et udtryk for diasporisk-hed.

I dag er Chetrit både israelsk og marokkansk statsborger. Dette er et unikt fænomen i den arabiske verden, som gælder for efterkommerne af de første jødiske immigranter fra Marokko. De har retskrav på marokkansk statsborgskab og betragtes hermed som en del af den marokkanske diaspora eller som ”marokkanske verdensborgere”: Marokko fungerer som hjem-landet (ar. *watan/bled*). David Wacks bruger udtrykket *double diaspora* om den tilstand, som de andalusiske jøder befandt sig i, efter at de blev fordrevet fra den iberiske halvø i 1492. Sefardiske jøder, som var jøder fra den muslimske iberiske halvø, har siden da boet i deres symbolske ”andalusiske hjem”. I mindet om 1492-fordrivelsen og det symbiotiske forhold mellem muslimerne og jøderne på den iberiske halvø før 1492 dyrker sefardiske jøder sefardi kulturarv og

ARAHAM SERFATI (d. 2010) var en marokkansk jøde, tænker og politisk aktivist. Han kombinerede teori og praksis i sin politiske aktivisme og sit forfatterskab. Han er en af de første, der opfandt begrebet ”arabisk-jøde”.

tradition den dag i dag. Sefardi jøder er forløbere for arabiske jøder eller Mizrahi jøder.

Den titel, som Chetrit har valgt til dokumentarfilmen, *Azi ayimma n-werrek dar buk* (Kom med mig, mor, og lad mig vise dig din fars hjem), er et ironisk ordsprog, som på marokkansk arabisk bruges i daglig tale til at fordømme børnenes uforsømmetheder over for deres forældre, når børnene påstår, at de ved bedre. Instruktøren vender dette ordsprog på hovedet. I en samtale mellem instruktøren og hans mor spørger han hende, hvorfor hun skifter til hebraisk, så snart han sætter kameraet i gang. Han spørger hende, om det har noget at gøre med, at hun bliver bange eller skammer sig over at tale marokkansk arabisk. Han bemærker, at moren taler arabisk privat, men taler hebraisk i offentlige sammenhænge. Dette viser i virkeligheden, at efterkommere af de første immigranter fra den arabiske verden hverken kan eller vil ligge under for den skamfølelse, som deres forældre-generation ligger under for i forhold til deres arabiske rødder. Med andre ord kan man sige, at den nyere generation af marokkanske jøder viser deres forældre vejen tilbage til det oprindelige ’hjem’ (ar. *dar*).

I artiklen ”mit hjerte er i Maghreb” peger Ouaknine-Yekutieli og Nizri på, at betegnelsen ”marokkanskhed” – *marokkaiyut* på hebraisk – indebærer en hentydning til et diasporisk rum eller en ”diaspo-

Gadenavnskilt i Jerusalem med navnet ’de sorte pantere’. Foto: Wikimedia Commons.

risk-hed”. Gennem dynamiske processer og praksisser ser nye identiteter dagslys i dette rum, hvori de jødiske marokkanere fornyr deres kollektive erindring, som binder dem til deres gamle hjemland: Marokko. Man kan næsten sidestille Ouaknine-Yekutieli og Nizris *marokkanskhed* med Abraham Serfatis betegnelse ”national” minoritet. I en af Abraham Serfatis tekster på fransk fra 1983, ”ethnicitet og klassekamp i den israelske koloniale dannelse” beskrev han ma-

rokkanske jøder i Israel som en *national minoritet*. Problemet, sagde han, var, at på grund af, at marokkanske jøder ikke var politisk bevidste om deres status som national minoritet, kunne de ikke frigøre sig fra zionismens myte om: ét folk, ét land, ét sprog. I Chetrits tilfælde er den kollektive erindring, som binder Mizrahim (orientalske jøder) sammen som en ny ethnicitet i dag, et opgør med de fælles negative sociokulturelle oplevelser, som marokkanske jøder og

NASS AL-GHIWANE er et marokkansk musikband, som blev stiftet i 1971 i en af Casablancas arbejderklassekvarterer, hay al Muhammad. De fem bandmedlemmer kom fra en politisk avantgarde teatergruppe. Musikgenren var folkemusik med et budskab om politisk protest. Gruppens største bidrag var, at de var med til at revolutionere folkemusikken ved at bruge både traditionelle og moderne musikinstrumenter, forenet med et indhold, der havde et klart socialpolitisk budskab.

resten af de arabiske jøder har haft i Israel. Det ser ud til, at den manglende bevidsthed hos arabiske jøder om at være en national minoritet nu er i en gæringsproces.

I forbindelse med det såkaldte Wadi Salib-oprør i Haifa i 1959, gik de nye immigranter fra Nordafrika på gaden i protest over de forfærdelige levevilkår. Wadi Salib er et kvarter, hvis palæstinensiske indbyggere af zionisterne blev fordrevet fra deres hjem under krigen i 1948. Det, der vakte interesse under disse dramatiske begivenheder, var, at demonstranterne gik rundt med billeder af den daværende konge af Marokko, Mohammed V, og råbte: ”Vi er hans børn, ikke Ben Gurions børn” (*De sorte pantere taler ud*: https://youtu.be/Z_3JOn6C24Y). Dette oprør er

det første alvorlige oprør mod de europæiske jøder, som var den herskende elite i den nyoprettede jødiske stat og hjem-land. Sammen med Eli Hamo lavede Chetrit sin første dokumentarfilm (2002) *ha-panterim ha-shhurim medabrim* (de sorte pantere taler ud), som lod bevægelsens daværende mizrahi (orientalske jøder) ledere komme til orde, dvs. 30 år efter bevægelsens oprettelse i 1971. *Sorte pantere* var den første seriøse organisation, der gik på gaden for at demonstrere mod Gold Meirs Mapai regering i Israel og dens etnificerings- og proletariseringspolitik, som både palæstinenserne og jøderne fra den arabiske verden, og især marokkanske immigranter var udsat for. Filmen satte Mizrahi-spørgsmålet på Israels politiske dagsorden og var med til at puste liv i mizrahiernes politiske

bevidsthed. Til filmen valgte Hamo og Chetrit en musik, der bestod af et udvalg af præ-komponeret musik og sang af det marokkanske musikband Nas al-Ghiwan, hvis lyrik var på marokkansk arabisk. Valget af filmmusikken var ikke en tilfældighed, fordi gruppen Nas-al-Ghiwan selv var et protest-musikband, hvis sange og musik var udtryk for deres politiske og sociale aktivisme i 1970erne og 1980erne i Marokko. Symbolikken transcenderer konflikten mellem araberer og jøder. Blandt bevægelsens unge grundlæggere var den marokkanskfødte aktivist Saadia Marciano (1950-2007). Filmen artikulerer en politisk bevidsthed om det at være arabisk-jøde, som er blevet et kritisk begreb og en modfortælling, som får jøder fra den arabiske verden til at være både jøder og arabere. Det ene negerer ikke det andet.

Konklusion

Med udgangspunkt i min aktuelle forskning, viser denne artikel, at begrebet hjem-land med en bindestreg betegner et hybridt rum, hvor identiteter, forestillinger, myter og diskurser forhandles. Marokkanske jøder er en af de etniske grupper i Israel, der føler, at de er hjemme og i diaspora samtidig; diaspora i hjemlandet.

FORSLAG TIL VIDERE LÆSNING

Nur Masalha: 'The Concept of Palestine: The Conception of Palestine from the Late Bronze Age to the Modern Period', in: *Journal of Holy Land and Palestine Studies* 15, 2, 2016, pp. 143–202.

Orit Ouaknine-Yekutieli and Yigal Shalom Nizri: "'My Heart Is in the Maghreb": Aspects of Cultural Revival of the Moroccan Diaspora in Israel', in: *Hesperis-Tamuda* LI 3, 2016, pp. 165–92.

Raz-Krakotzkin, Amnon: 'Exile within Sovereignty: Toward a Critique of the 'negation of Exile' in Israeli Culture', in: *Theory and Critique*, no. 4, 1994, pp. 6–23.

Joshua Abdallah Sabih: 'Politisk Poesi: Sami S. Chetrit Og "Vævet Identitet"', in: *Naqd*, no. 9, 2009, pp. 51–70.

Yehouda A. Shenhav: *The Arab Jews: A Postcolonial Reading of Nationalism, Religion, and Ethnicity*. Stanford University Press 2006.

Ella Shohat: *On the Arab-Jew, Palestine, and Other Displacements*. London. Pluto Books, 2017.